

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA SITA

121/1

KISWAHILI 1

(Kwa watahiniwa walioko na wasiokuwepo Shuleni)

Muda: Saa 3

ANSWERS

Mwaka: 2020.

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A na B zenye jumla ya maswali **nane (8)**
2. Jibu maswali yote katika sehemu A na maswali matatu kutoka sehemu B. Swali la tano ni la Lazima
3. Sehemu A ina alama 40 na sehemu Bina alama 60
4. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kifungu cha habari kifuatacho kwa umakini kisha jibu kwa usahihi maswali yanayofuata:

Sanaa za maonyesho ni sanaa ambazo usuri wake umo katika umbo la vitendo, na ili kupata uzuri huu yampasa mtu kutazama vitendo vinavyofanyika. Umbo hili hulazimishwa kuwepo kwa fanani na hadhira mahali pamoja ama sivyo sanaa haikamiliki. Hali hii ndiyo inayosababisha sanaa hizi za vitendo kuitwa sanaa za maonyesho.

Katika jamii nyingi za kiasia sanaa za maonyesho ziliweza kutendeka kupitia jando na unyago, majigambo na utani. Wakati mwingine sanaa za maonyesho zilikuwa zinajitokeza ndani ya hadhithi mbalimbali zilizobuniwa na mababu, ngoma, matambiko, michezo ya watoto pamoja na mivigha.

Jamii bora ilitambulika kutokana na sanaa za maonyesho. Katika sanaa za maonyesho kulikuwa na mitaala maalumu kama ilivyo leo na sanaa hizi ziliweza kufanya kazi ya mwalimu na mwanafunzi katika darasa maalumu.

Sanaa za maonyesho ni kitovu cha utamaduni wa mwaafrika. Katika zama za kale, sanaa za maonyesho zilifanya sana. Mababu na mabibi waliketi pamoja kila jioni na wajukuu zao na kuwasimulia hadithi pamoja na kuimba nyimbo mbalimbali. Sanaa za maonyesho zililenga katika kuwakuzu vijana wawe na maadili mema na kuwaandaa kushiriki majukumu mbalimbali, uzalendo, ujasiri, ushujaa na kuwa raia wema wa siku zijazo. Wakati huo watu waliishi kwa umoja na kupendana. Watu walifanya kazi pamoja na kugawana matunda ya kazi kwa usawa. Hapakuwa na ubinafsi. Kila jambo lilifanyika kwa maslahi mapana ya wanajamii wote. Sanaa za maonyesho zilifanyika muda wa jioni kwa lengo la kujiburudisha na kujipongeza kutokana na kazi za mchana kutwa.

Utaratibu huu wa maisha uliendelea mpaka majilio ya wakoloni. Wakoloni walipovamia na kuligawa bara la Afrika hawakupenda kuona utamaduni wa waafrika unaendelea kutamalaki. Hivyo, sanaa za maonyesho zilianza kusakamwa na wakoloni na walihakikisha wanatumia mbinu mbalimbali ikiwezekana zipotee kabisa. Walipiga marufuku upigaji wa ngoma na nyimbo nyakati za usiku. Walipinga jando na unyago kwa kuanzisha elimu yenye mkondo wa zikabadilika kadiri ya maingiliano na watu na utandawazi ulipokuwa unashika kasi. Maendeleo ya sasa ya sayansi na teknolojia yanaendelea kuathiri utendaji na ufanyikaji wa sanaa za maonyesho. Pamoja na changamoto hizo bado wito unaendelea kutolewa wa kulinda sanaa zetu za jadi na kuendeleza utamaduni na hatimaye kurithisha kwa vizazi vijavyo.

Maswali

(a) Andika kichwa cha habari uliyosoma kisichozidi maneno matatu.

Sanaa za Maonyesho

(b) Eleza maana ya maneno yafuatayo kama yalivyotumika katika habari uliyosoma:

(i) Zilifana: Zilifanikiwa au zilizitawia.

- (ii) Majilio: Ujio au kuwasili kwa kitu au tukio fulani.
- (iii) Kutamalaki: Kutawala au kushamiri katika eneo fulani.
- (iv) Utandawazi: Mchakato wa kuunganisha dunia katika nyanja za kiuchumi, kijamii, na kitamaduni.

(c) Kutokana na habari uliyosoma, taja manufaa matatu ya sanaa za maonyesho.

- i. Kuelimisha jamii: Sanaa za maonyesho hutumika kama chombo cha kufundisha maadili, historia, na tamaduni kwa vizazi mbalimbali.
- ii. Kukuza mshikamano wa kijamii: Kupitia maonyesho kama ngoma na sherehe, jamii huungana na kuimarisha uhusiano wao.
- iii. Kuburudisha: Sanaa hizi hutoa burudani na kupunguza msongo wa mawazo miongoni mwa wanajamii.

(d) Mwandishi ana maana gani anaposema, “Sanaa za maonyesho zilifanya kazi ya mwalimu na mwanafunzi katika darasa maalumu?”

Mwandishi anaposema "Sanaa za maonyesho zilifanya kazi ya mwalimu na mwanafunzi katika darasa maalumu," anamaanisha kuwa sanaa hizi zilitumika kama njia ya kufundisha (mwalimu) na kujifunza (mwanafunzi) maadili, maarifa, na stadi muhimu za kijamii katika mazingira maalumu ya kitamaduni.

2. (a) Fasili neno rejesta.

Rejesta ni mtindo wa lugha unaotumika kulingana na muktadha maalum, kama vile mazingira, mada, au uhusiano baina ya wazungumzaji.

(b) Kwa kutumia mifano, fafania matumizi manne ya rejesta.

- (i) Lugha ya kisheria: Inatumia istilahi maalum na miundo ya sentensi inayofaa katika mazingira ya kisheria, kama vile mahakamani.
- (ii) Lugha ya kidini: Inajumuisha maneno na misemo inayotumika katika ibada na maandiko ya kidini.
- (iii) Lugha ya kitaaluma: Kila taaluma ina msamiati wake maalum unaotumika na wataalamu wa fani hiyo, kama vile tiba au uhandisi.
- (iv) Lugha ya mitaani: Inajumuisha misimu na maneno yanayotumika.

3. Toa maana za istilahi zifuatazo kama zinavyotumika katika lugha ya Kiswahili:

(a) Sarufi:

Sarufi ni mfumo wa kanuni na sheria zinazotawala muundo wa lugha, zikijumuisha matumizi sahihi ya maneno, miundo ya sentensi, na sheria zinazohusiana na uundaji wa lugha kwa jumla. Hii inahusisha vipengele kama vile upigaji sauti, umbo la maneno, na matumizi ya viambishi.

(b) Mzizi wa neno:

Mzizi wa neno ni sehemu ya msingi ya neno ambayo haibadiliki, na inabeba maana kuu ya neno hilo. Mzizi ni sehemu ambayo viambishi au miondoko mengine inajengeka, na mara nyingi ina maana muhimu ya neno. Kwa mfano, mzizi wa neno "kufundisha" ni "fund."

(c) Sarufi maumbo:

Sarufi maumbo ni tawi la isimu linalojishughulisha na uchambuzi wa muundo wa maneno, hasa jinsi maneno yanavyounganishwa kupitia viambishi na mabadiliko katika muundo wa maneno ili kuonyesha

maana au uhusiano. Mfano: neno "msafiri" linaundwa kwa mzizi "safiri" na kiambishi "m-" kinachoonyesha nafsi.

(d) Sarufi matamshi:

Sarufi matamshi ni sehemu ya isimu inayohusika na kanuni za matamshi ya sauti, ikiwa ni pamoja na sauti na sauti za maneno, kanuni za lafudhi, na ufanisi wa sauti katika uundaji wa maneno na sentensi. Sarufi hii inahakikisha maneno yanatamkwa ipasavyo na kueleweka vizuri.

(e) Sauti miundo:

Sauti miundo ni muundo wa sauti katika lugha na jinsi zinavyounda maneno na sentensi. Inahusisha kanuni zinazotawala mpangilio wa irabu (vowels) na konsonanti (consonants) katika maneno. Mfumo huu ni muhimu katika kuelewa na kutamka maneno kwa usahihi.

4. (a) Tumia -O- rejeshi kuandika upya sentensi zifuatazo:

(i) Aliingia mahali mna chatu.

(ii) Alighani shairi zuri sana.

(iii) Alinunua kiti kibovu.

(iv) Alivunja nazi mbovu.

(v) Alipata ugonjwa ambao haujulikani.

(b) Weka nomino zifuatazo katika ngeli husika kwa kigezo cha kisintaksia:

Kwa kutumia kigezo cha kisintaksia, nomino hizi zitawekwa katika ngeli husika kama ifuatavyo:

Mahali: Ngeli ya "ki-" (ki-mahali)

Shairi: Ngeli ya "li-" (li-shairi)

Kiti: Ngeli ya "ki-" (ki-kiti)

Nazi: Ngeli ya "zi-" (zi-nazi)

Ugonjwa: Ngeli ya "u-" (u-gonjwa)

5. Rafiki yako aitwaye Sikudhani Tumaini anatarajia kufunga ndoa mwezi Juni. Andika kadi ya kuomba mchango wa harusi hiyo inayotarajia kufanyika tarehe 15/6/2020.

Kadi ya Mchango wa Harusi

Mpendwa Rafiki,

Kwa niaba ya familia yangu, ningependa kukualika kushiriki furaha yetu katika tukio la kipekee la maisha ya rafiki yangu.

Anatarajia kufunga ndoa na mpenzi wake, Sikudhani Tumaini, tarehe 15 Juni 2020.

Sherehe itafanyika katika kabisa la Sabato], kuanzia saa 1:00 asubuhi.

Tunathamini sana uwepo wako katika tukio hili la furaha.

Kwa wale wanaotaka kutoa mchango wa kifedha ili kusaidia maandalizi ya harusi, mchango unaweza kuwasilishwa kupitia akaunti ya benki ifuatayo:

Akaunti ya Benki:

Jina la Akaunti:

Namba ya Akaunti:

Tunashukuru kwa msaada wako na tunatarajia kukuona katika sherehe yetu.

Kwa maelezo zaidi, tafadhali wasiliana nasi kupitia simu [Namba ya Simu] au barua pepe [Barua Pepe].

Kwa heri na shukrani,

Ally ally

6. Kwa kutumia mifano, bainisha mambo sita yanayosaidia kukua na kuendelea kwa Kiswahili duniani.

(i) Matumizi katika Vyombo vya Habari: Kiswahili kinatumika katika vyombo vya habari kama redio, televisheni, na magazeti, jambo linaloongeza umaarufu wake.

(ii) Mfumo wa Elimu: Kiswahili kinatumika kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi na sekondari, na pia kinatolewa kama somo katika vyuo vikuu.

(iii) Ushirikiano wa Kikanda: Nchi za Afrika Mashariki zinatumia Kiswahili kama lugha ya mawasiliano, jambo linaloimarisha ushirikiano na kueneza matumizi yake.

(iv) Teknolojia na Mitandao ya Kijamii: Kiswahili kinatumika katika mitandao ya kijamii na programu za simu, kurahisisha mawasiliano miongoni mwa watumiaji.

(v) Uhamiaji na Diaspora: Watu wa asili ya Kiswahili wanaoishi nje ya Afrika wanachangia kueneza lugha hii katika nchi wanazoishi.

(vi) Juhudi za Serikali na Mashirika: Serikali na mashirika yasiyo ya kiserikali hufanya juhudi za kukuza Kiswahili kupitia miradi ya elimu na utamaduni.

7. Tathmini upungufu uliojitokeza wakati wa kusanifisha Kiswahili kabla ya uhuru. Toa hoja sita.

(i) Ukosefu wa Vifasiri vya Kiswahili: Kabla ya uhuru, kulikuwa na uhaba wa kamusi na vifasiri vya Kiswahili, jambo lililozuia ufanisi wa mawasiliano.

(ii) Upungufu wa Vitabu vya Kiswahili: Kulikuwa na uhaba wa vitabu vya Kiswahili katika nyanja mbalimbali, jambo lililokwamisha maendeleo ya elimu na fasihi.

(iii) Ukosefu wa Viwango vya Kiswahili: Hakukuwa na viwango vya lugha vinavyokubalika kitaifa, jambo lililosababisha matumizi yasiyo sahihi ya Kiswahili.

(iv) Upungufu wa Walimu wa Kiswahili: Kulikuwa na uhaba wa walimu wenye ujuzi wa Kiswahili, jambo lililokwamisha ufundishaji bora wa lugha hii.

(v) Upungufu wa Taasisi za Kiswahili: Hakukuwa na taasisi maalumu za Kiswahili zinazoshughulikia masuala ya lugha na utamaduni.

(vi) Upungufu wa Utafiti wa Kiswahili: Kulikuwa na uhaba wa tafiti za Kiswahili, jambo lililokwamisha maendeleo ya lugha na fasihi.

8. Fafanua changamoto tano zinazojitokeza katika kufasiri matini za Kifasihi.

(i) Tofauti za Tamaduni: Tofauti za tamaduni kati ya lugha asili na lengwa zinaweza kuathiri ufanisi wa tafsiri.

(ii) Maneno Yasiyo na Tafsiri Moja kwa Moja: Maneno fulani katika lugha moja yanaweza kuwa na maana nyingi au hazina tafsiri moja kwa moja katika lugha nyingine.

(iii) Muktaba wa Kihistoria: Matini za kifasihi mara nyingi zinategemea muktaba wa kihistoria ambao unaweza kuwa ngumu kuelezea katika lugha nyingine.

(iv) Mitindo ya Uandishi: Mitindo ya uandishi katika lugha asili inaweza kuwa ngumu kuhamasisha katika lugha lengwa bila kupoteza maana.

(v) Ufanisi wa Msomi wa Tafsiri: Ufanisi wa tafsiri unategemea ufanisi wa msomi katika kuelewa na kuhamasisha maana kutoka lugha moja hadi nyingine.